

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Ана Лулева, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН, член на Научното жури по конкурс за „доцент“
по професионално направление

2.1. Филология, за нуждите на секция „Кирило-Методиевски извори и традиции“, обнародван в ДВ. бр. 100 от 20.12.2019
за
трудовете на д-р Евелина Джевиецка

Д-р Евелина Джевиецка е единствен кандидат в обявения конкурс. Тя е родена на 29. 04. 1983 г. в Полша. Обучавала се е във Факултета по полонистика на Варшавския университет, където получава образователните степени бакалавър и магистър по Славянска филология, Българистика. Освен това Евелина Джевиецка е магистър по Богословски науки, обща теология и библистика, на Богословския факултет на Университета на Кардинал Стефан Вишински, Варшава, Полша. През 2012 г. тя защитава докторска степен по Хуманитарни науки и културология във Факултета по полонистика на Варшавския университет, Полша. От 2012 г. работи последователно като стажант, асистент и главен асистент в Института по славистика на Полската академия на науките. От февруари 2014 г. тя е асистент, а от май същата година – главен асистент в Кирило-Методиевския научен център на БАН.

През периода 2014–2020 д-р Евелина Джевиецка е публикувала: 3 книги, една от които е е сборник под нейна съ-редакция, 13 студии, 20 статии, 3 отзива, 2 рецензии и 10 речникови статии.

В настоящия конкурс д-р Джевиецка се представя с: I. Монография; II. Статии и студии, посветени на въпроса за функционирането на Кирило-Методиевото дело в българската модерна култура – 10 на брой, от които една в съавторство; III. Други публикации, посветени на различни аспекти на религиозната традиция в условията на модерността – 12 на брой.

Монографията „Юбилейно и модерно. Кирило-Методиевият разказ през социализма в България“ (КМНЦ, С., 2020) има качествата на хабилитационен труд. В книгата са включени някои от предишните публикации на авторката по темата, обединени в добре обмислена структура. Монографията се състои от увод и четири глави, в които са анализирани основните мотиви в разказа за Кирило-Методиевото дело, конструиран чрез юбилайните сборници и научно-популярни издания в периода на социализма. Авторката сполучливо ограничава обхвата на изследването („избирам да говоря за Кирило-Методиевия разказ, а не традиция, мит или наследство“) и ясно формулира предмета на своя анализ: „Интересувам се от текстуалните прояви, като ги разглеждам от семантичната и прагматичната гледна точка. Във фокуса ми се намират значенията и контекстуалните конвенции на историческия разказ, схващани в широкия контекст на българската модерност.“

По този начин до определена степен и тематизирам българската историческа наука и обществени употреби на историята, засвидетелствани както в историографските, така и литературните трактовки” (с. 16). Изследването може да се определи като успешен опит за „история на историографията“ или по-точно - история на възпоменателната (академична, синодална и научно-популярна) кирило-методиевистика, разглеждана през призмата на историята на идеите. Изворовият материал, върху който е базирано изследването, дава възможност за многопосочна контекстуализация – политическа, академична, медийна – на текстовете за Солунските братя и техните ученици и открива перспектива за оригиналната авторова интерпретация на развитието на един от основополагащите мотиви на българския национален разказ. Авторката прилага херменевтичен подход за анализа като проследява развитието на семантиката и функционирането (отчасти прагматиката) на текста. С това обаче не се изчерпва нейният интерес и поле на интерпретация. Тя използва Кирило-Методиевия разказ като отправна точка за дискутиране на по-общи проблеми като особеностите на българския модернизационен дискурс, секурализацията, ролята на интелектуалните елити и, не на последно място - културната памет на нацията.

В увода на монографията Е. Джевиецка ситуира своето изследване в контекста на паметта за социализма в България и проучванията върху периода и паметта за него. Всъщност тя не прави историографски преглед на литературата или основните направления и интерпретации на близкото минало, а само обобщава в един абзац: “статусът на миналия режим е проблематичен и едва сега е предмет на сериозни изследвания в различни направления, макар и повече от тях да се фокусират върху реконструкцията на политическите и обществените отношения. Освен това сред актуалните въпроси са политиката на БКП по „националния въпрос“, системата за репресии, мястото на Православната църква, както и отношението на властите към други вероизповедания, културната политика, литературна продукция във връзка с идеологията, а напоследък – и ежедневието и личния опит (вж. напр. Баева, Калинова 2011; Еленков 2008a, 2013; Todorova, Dimou, Troebst 2014; Bernhard, Kubik 2014)” (с.14). Разбира се, подробен историографски преглед на внушителния корпус от публикации на историци, литературни историци, социолози, етнолози, културолози и политолози, посветени на социализма и паметта за него след 1989 г. не е нужен, но цитираните в края на този абзац публикации съвсем не са достатъчни, за да се направи изводът, че „...миналият режим...едва сега е предмет на сериозни изследвания в различни направления“ или че „напоследък“ има интерес към „ежедневието и личния опит“. Така очертана, картината е изкривена, обобщението е необосновано и контрастира с добрата библиографска осведоменост и задълбочения анализ на дискурса за Кирил и Методий в следващите глави.

В първа глава „Културата на юбилея“ (с. 20-37) авторката очертава като интерпретативна рамка на анализа на юбилейните текстове концепцията за „културна памет“ на Ян и Алайда Асман. Понятието „култура на юбилея“ тя

употребява като „метафора на социалистическия императив за организирана възпоменателна празничност“ (с.20). Авторката прави уточнението, че ще разглежда един елемент от тази празничност, а именно текстовете – академични, научно-популярни и религиозни – публикувани по повод юбилейните годишници, свързани с делото на Кирил и Методий и техните ученици. В първата част („Културният фронт“) на тази глава Е. Джевиецка представя политиката на комунистическия режим към културата от средата на 40-те до края на 80-те години, следвайки основно публикации на Е. Калинова и И. Еленков. Тя заключава, че се наблюдават две водещи линии в културната политика на властта през целия период: „императива за автолегитимизацията и контрола върху масите“ (с.29). Към тях се отнася и политиката на контрол върху времето – житейско и историческо. В своя анализ по-нататък авторката не разглежда изворовия материал в тази перспектива. На няколко места в текста тя отбелязва, че подходът, при който се говори за „колонизацията на миналото“ или „мапипулирането на паметта“, т.е. подходът, който се фокусира върху действията на властта за контрол върху миналото и настоящето, е „емоционален“, свидетелства за „гореща памет за социализма“ и поради това тя не го споделя. Като по-подходяща за анализа на Кирило-Методиевия разказ авторката предпочита концепцията за „културна памет“. Наистина, Ян Асман развива своята теза за двата вида памет – комуникативна и културна, първоначално без да има предвид тоталитарния опит в историята на човечеството. По-късно Алайда Асман доразвива концепцията за културна памет и свързаните с нея медии, архив, пространства на паметта, мемориална култура и др. като реферира и към опита на Холокоста и комунизма в Европа. Е. Джевиецка се опира на подхода към юбилейните текстове като носители на културна памет и конкретизира целите си: „изследването ми цели деконструкцията на определен(и) модел(и) на семиотизиране и актуализиране на Кирило-Методиевия разказ. В центъра на вниманието ми се намира езикът и пораждани от него значения, както и начини на тяхното тълкуване в по-широк идеен план, а не научните приноси. Интересува ме разказането, осъществявано от различни автори – както по професионална принадлежност, така и по идеологична насоченост“ (с. 36). Макар, че отделните авторски приноси и позиции не са предмет на изследването, авторката отбелязва, че проучването ѝ има връзка и с проблема за „отношението на режима към „научната интелигенция“. Досега той не е бил обект на отделно проучване, за разлика от въпросите, свързани с „творческата интелигенция“ и „борбата на културния фронт“ (повече вж. Еленков 2008; Калинова 2011)“ (с. 34). Твърдението за липсата на подобно проучване „досега“ е необосновано на фона на цитираните по-нататък от самата авторка публикации за историята на БАН и като се имат предвид редица други, които не са цитирани от нея.

Следващите части на книгата са посветени на главните герои на разказа: Константин-Кирил, Методий и техните ученици, и са озаглавени сполучливо съответно като *Просветителят*, *Изпълнителят* и *Наследниците*. Във всяка от тях

авторката демонстрира по най-добър начин библиографска осведоменост, аналитични умения и способност да контекстуализира и извежда по-общи теоретични проблеми от конкретните случаи.

Във втора глава „Просветителят“ се проследява разказът за Константин-Кирил. Основните теми, дискутиирани в периода 1953–1989, се разглеждат като съставляващи общ разказ, схващан като *господстващ*. Това са: „изворите за живота и делото на Константин-Кирил и Методий, произходът на Солунските братя (в това число генезисът на техния идеал и мироглед), образоването на Константин-Кирил, мисиите на Константин-Кирил, началото на просветителската мисия сред славяните (кога и къде се състояла), развитието на Моравската мисия, въпросът за славянските азбуки и език (както и терминологията), характерът на Кирило-Методиевото дело (особено обсегът и последствията) и България като люлка на славянската писменост и култура“ (с. 38). Много добре е показано, че от Възраждането насетне, независимо от различния исторически и политически контекст, Кирило-Методиевото дело е неизменно елемент на историческата памет и като такова – от българската национална идентичност. Също така се проследява приемствеността в идеите за българския характер на Делото, за славянското единство и културната мисия на българския народ. Проследявайки дискурса преди и след 1944 г., авторката констатира: „Въпреки променящите се исторически и политически условия, ядрото и функцията на българския „голям разказ“ за Кирил и Методий не се променят“ (с. 47). По отношение на образа на Константин-Кирил тя открива нови елементи след смяната на режима, които дават основание да се говори за развитие на разказа за Кирило-Методиевото дело, което се свързва с идеите за „революция, просветление и културно въздигане и по този начин се проявява като истински прогресивно и демократично“ (с. 47).

Как тези идеи стават водещи в Кирило-Методиевия разказ авторката описва подробно като ги разглежда в контекста на три микро-периода - 50-те, 60-те и 70–80-те години на XX век. 50-те години тя определя като доминирани от идеята за революция. Това е период, белязан от „чистки“ в науката и налагане на идеологически доктрини, съчетани с класово-партиен подход. Кирило-Методиевистиката се използва като поле на лансиране на нови политически и идеологически внушения, като например идеята за първенство на общославянското над българското (оценявано като проява на великобългарски шовинизъм). Подробният анализ на публикациите по повод юбилея през 1957 г. „100 години от установяване на празника на Кирил и Методий“ показва как разказът се актуализира с идеите за революция, героизъм, победа над враговете и пр. Е. Джевиецка установява, че през 60-те години Кирило-Методиевият разказ е доминиран от идеята за „просвета“. Като ключови събития, по повод на които се дават насоки за работата на историците и кирлометодиевистите, тя откроява юбилея „1100 години от създаването на славянската писменост“ (1963 г.), Второто национално съвещание на историците (1964 г.), Деветия конгрес на БКП (1966 г.). Партийният конгрес поставя отговорна задача пред историческата наука – да работи за патриотичното възпитание на народа и неговото „културно израстване“. Авторката цитира партийни документи, в които ясно е заявено, че познанието на миналото трябва да служи на настоящето (правилното възпитание на народа и

младежта), което е възможно само ако историята се осмисля от марксистко-ленински позиции. Тя заключава, че в изданията по повод 1100 от създаването на славянската писменост през 60-те години „се запазва тенденцията разказът да се колебае между общославянското и българското, макар че все повече се забелязва националното начало; все повече се говори за значението на делото именно в българския контекст“ (с. 67) Кулминацията на този период са официалните възпоменателни ритуали по случай „1100 години от смъртта на Константин-Кирил Философ“. Авторката открива, че в изданията по този повод „фокусът в Кирило-Методиевия разказ вече е върху идеята за *просвета* като една кулминация, но и красноречива преформулировка на досегашните тенденции. Доминира фигурата на просветителя и именно тя предопределя формирал се окончателно по това време общ разказ за делото“ (с. 71). Честванията през 60-те години утвърждават Кирило-Методиевската тема като част от официалния национален календар, а с това и официализират разказа като историческа памет. Следвайки тази линия на анализ, Е. Джевиецка извежда основните идеи в третия период – 70-те и 80-те години, за които според нея ключовата дума е „култура“. Авторката разглежда програмата „Константин-Кирил Философ“ като продукт на взаимодействието на академични, културни и партийни институции на национално и локално ниво. Както и програмата 1300 години България, Кирило-Методиевската тема е част от политиките на памет през този период, в които издигането на националното достойнство преминава през идеите за българския принос към световната култура.

Трета глава, „Изпълнителят“, е посветена на Методий. Авторката проследява много внимателно как интересът към образа на Методий се променя в зависимост от промяната на доминантните идеи за делото на двамата братя. Докато в междувоенния период и през 40-те и 50-те години той е актуален в ролята си на ревностен борец за делото и равен на Константин-Кирил, то по-късно, през 60-те години, „когато двамата братя стават преди всичко въплъщение на социалистическия идеал като борци за просвета на народа, за демократизъм и прогрес“ (с. 96), Методий остава в сянката на по-малкия си брат.

В тази глава е направен анализ на юбилейните издания, подгответи по църковна инициатива. Е. Джевиецка разглежда внимателно образите и лексиката, използвани в тези текстове и констатира, че „някои от статиите на църковните автори се отличават езикови и тематични похвати, които могат да се четат като своеобразно секуляризиране на посланието или пък като опит за легитимиране чрез „правилните“ от гледна точка на идеологията цитирания и фрази. От друга страна то може да бъде израз и на съвсем другоявление, свързано със спецификата на модерния език или езика на модерността“ (с. 96). Второто допускане е свързано с хипотезата, че сходството в светските и религиозните издания, създаващо илюзия за единен дискурс, „може да се тълкува не само като израз на някакъв идеен синкретизъм, но и на влиянието на функциониращите в науката мисловни схеми и практики“ (с.114-115). Тези „схеми и практики“ според авторката са именно „идеите или традициите на модерността, т.е. просвещенската, романтичната и марксистката, и като такива те са израз на модерното говорене“ (с. 124).

В четвърта глава, „Наследниците“ авторката разглежда разказа за учениците на Кирил и Методий. Според нея фигурата на учениците съдържа идеологически потенциал, който прави актуален Кирило-Методиевия разказ през 60-те години. В разказа за учениците тя открива приемственост с „националистичния“ прочит на Кирило-Методиевото дело от междувоенния период и дискутира въпроса за „комунистическия национализъм“. Е. Джевиецка лансира тезата за „народоцентризма“ като устойчива характеристика на разказа и паметта за делото на Светите братя.

Във връзка с темата за наследниците е разгърнат и прочитът на Кирило-Методиевия разказ през призмата на постсекуларните идеи. Авторката поставя големия епистемологичен въпрос дали „светско“ и „религиозно“, развити въз основа на процеси в западноевропейски контекст, са категории изобщо приложими за източноправославния български контекст. В заключението на книгата тя отново се връща към този въпрос и заявява „нуждата от *епистемична чувствителност*, която да се изразява във фокуса към локалните условия, свързани както онтологически, така и дискурсивно. Ако понятията „модерност“, „национализъм“, „секуларизация“, „религия“ са спорни, защото генетически са свързани с дискурса на западната модерност и така като че ли предопределени от речника на западноцентричната наука, което означава на практика, че са тенденциозни и опресивни, нужна е тяхната контекстуализация“ (с. 156). Напълно споделям казаното, че са нужни епистемична чувствителност и контекстуализация на споменатите понятия, и – бих добавила, това е необходимо независимо дали се използват в анализа на явления на Изток или на Запад. За мен по-скоро е проблематична убедеността на авторката, че тези понятия са „спорни“, „опресивни“ и „тенденциозни“, „защото генетически са свързани със Западната модерност“. От друга страна, нейната собствена работа върху Кирило-Методиевия разказ убедително показва, че те имат епистемологична стойност и извън Западния свят. В стремежа си да излезе от вече известни обяснителни парадигми (необяснимо защо авторката ги нарича „предразсъдъци на западните учени“) Е. Джевиецка предлага интригуващи интерпретации, каквато е например тази за академичния елит като институция (по М. Дъглас) или въведените от нея метафори „българска симфония“ и „дискурсивна симфония“, обозначаващи симбиозата между политически и научен дискурс за Кирило-Методиевото дело.

Концепцията на М. Дъглас за институциите като надиндивидуални цялости, които направляват мисленето и постъпките на хората, може да бъде полезна за анализа и това много добре личи в предложения текст. Характерът на сборниците обаче – да бъдат възпоменателни за Кирило-Методиевото дело и да отговарят на конкретните политики на памет, надхвърля качеството им на академични издания и ги отпраща в сферата на политическото, а по този начин и на властовите йерархии и отношения. И в този случай релевантни биха били също и въпросите кой е овластен да задава насоките на изследванията в кирилометодиевистиката, кой да „говори“ юбилейно от името на науката и т.н. Защото историците, медиевистите, кирило-методиевистите не са хомогенни групи в периода на социализма. Учените принадлежат на различни поколения, отношенията помежду им са йерархични, произтичат от различните им административни и партийни

позиции, академичен авторитет и човешки качества. Ето защо, струва ми се, че отстранявайки се напълно от историческия/политическия контекст с така следваната концепция за институция и научно познание, се лишаваме от пълнотата на анализа за работата им и конструирането на научното знание в годините на социализма.

В Заключението са обобщени основните тези на монографията. Предложената от Евелина Джевиецка интерпретация на Кирило-Методиевия разказ в юбилейните издания в периода на социализма е приносна с дълбочината на аргументацията, проведена последователно в културологична перспектива като успешен опит за „история на идеите“. Основните тези и приноси на труда са правдиво обобщени в автосправката на кандидатката (I.1)

Високо оценявам факта, че монографията е написана на отличен български език, който не е роден за авторката. За съжаление доброто впечатление от издържания научен стил и удоволствието от четенето се развалят на места заради граматически грешки (неправилно членуване), които са пропуснати в коректурата, предадена за печат.

Третата група публикации (3.1-3.12) допълват представата за кандидатката като ерудиран автор с широки интереси и огромен потенциал на изследовател на Кирило-Методиевската традиция и българската модерна култура. За това свидетелстват и участията на Е. Джевиецка в изследователски проекти, научни форуми, членството ѝ в международни научни организации (Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies; European Society for the History of Science и Society of Biblical Literature), позицията ѝ на главен редактор на авторитетното академично списание „*Slavia Meridionalis*“ и не на последно място – двете награди, с които тя е отличена като млад учен: Наградата за Млад учен на БАН „Проф. Марин Дринов“ (София, 2017) и Наградата на Славистичната фондация за славистичен дебют (за книгата „*Herezja Judasza w kulturze (po)nowoczesnej*“) (Варшава, 2017).

С прилагания от нея културологичен подход д-р Евелина Джевиецка обогатява и разширява полето на Кирило-Методиевските изследвания. Като имам предвид това, както и качествата ѝ на ерудиран учен хуманист, убедено препоръчвам на уважаемото научно жури да избере д-р Евелина Джевиецка на академичната длъжност „доцент“.

24.03.2020
Гр. София

